

INSTITUTUL DE ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 316.6 (043.2)

TUFEANU MAGDA

**SUBREALIZAREA ȘCOLARĂ A ADOLESCENȚILOR
CONTEMPORANI ÎN CONTEXTUL SCHIMBĂRII SOCIALE**

511.03 – PSIHOLOGIE SOCIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

CHIȘINĂU, 2015

Teza a fost elaborată în cadrul Catedrei Psihologie și Științe ale Educației a Facultății Psihologie, Științe ale Educației și Asistență Socială de la Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Conducător științific:

Rusnac Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar, 511.03 – Psihologie socială

Referenți oficiali:

Jelescu Petru, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”

Potâng Angela, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Universitatea de Stat din Moldova

Componența Consiliului Științific Specializat:

Bolboceanu Aglaida, președinte, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător

Paladi Oxana, secretar științific, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Racu Jana, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar

Cojocaru Natalia, doctor în psihologie, conferențiar universitar

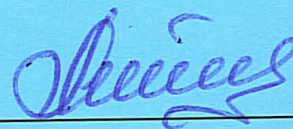
Vasian Tatiana, doctor în psihologie

Susținerea va avea loc la 30 octombrie 2015, ora 14.00 în ședința Consiliului Științific Specializat D 38 511.03-02 din cadrul Institutului de Științe ale Educației, pe adresa: or. Chișinău, str. Doina, nr. 104, sala 212.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la biblioteca Institutului de Științe ale Educației din Chișinău și la pagina web a C.N.A.A. (www.cnaa.md)

Autoreferatul a fost expediat la 25 septembrie 2015

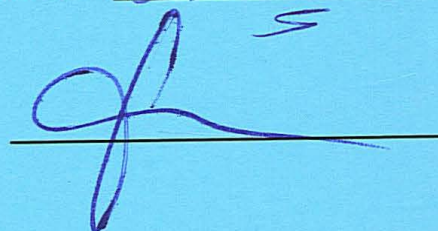
Secretar științific al Consiliului Științific Specializat,
Paladi Oxana, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Conducător științific,
Rusnac Svetlana, doctor în psihologie, conferențiar universitar

Autor
Tufeanu Magda

© Tufeanu Magda, 2015

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. În contextul schimbărilor sociale produse în ultimele decenii, școala contemporană a fost marcată de transformări profunde în ceea ce privește misiunea și finalitățile educației, strategiile și tehnologiile instructiv-educative și formative, precum și climatul general din instituțiile de profil. Deși la nivel mondial și european majoritatea sistemelor de învățământ au făcut progrese notabile, ce au avut ca obiect reorganizarea în acord cu noile exigențe, o serie de aspecte negative ridică încă probleme. Subrealizarea în plan școlar face parte dintre acestea, fiind un fenomen psihosocial complex care produce efecte pe termen lung la nivel individual și social, afectând: aspirațiile și realizările în plan academic, integrarea pe piața muncii și reușita într-un anumit domeniu profesional, succesul în planul relațiilor sociale, reprezentarea propriei persoane, stima de sine etc.

Modalitatea în care este abordat fenomenul subrealizării școlare a adolescenților contemporani în această lucrare – prin raportare la domeniul competențelor sociale și emoționale – corespunde solicitărilor legislative actuale din România și Republica Moldova. Planurile cadru, programele, strategiile și metodele pentru dezvoltarea competențelor sociale și emoționale la elevii de toate vârstele sunt incluse într-o serie de acte normative și documente din domeniul politicilor educaționale din România, precum: Recomandarea Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene 2006/962/CE privind competențele cheie pentru învățarea continuă [6], Legea Educației Naționale nr. 1/2011. De asemenea, autori din Republica Moldova [2, 4] citează acte normative similare elaborate de către instituțiile abilitate: Legea Învățământului nr. 547/1995, Educația-2020, Strategia Sectorială de Dezvoltare pentru anii 2012-2020-Moldova 2020 sau Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova 2012-2020.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare.

Fenomenul subrealizării școlare a fost analizat cu precădere în SUA, de autori precum J. A. Baker, R. Bridger și K. Evans, D. B. McCoach și D. Siegle, atenția acestora concentrându-se mai ales asupra elevilor supradotați [17]. În România, analize teoretice și cercetări în acest domeniu au fost realizate de către G. Masari, A. R. Laurențiu și A. I. Clinciu sau C. Crețu [17]. În genere, studiile întreprinse s-au concentrat asupra identificării: factorilor care acționează interdependent în determinarea și facilitarea subrealizării în plan școlar; formelor sub care se poate manifesta aceasta și modificărilor pe care le induce în traseul dezvoltării; caracteristicilor individuale prezente în rândul elevilor afectați de acest fenomen; consecințelor negative la nivel individual/economic/societal, la nivelul sistemului educațional și în planul relațiilor familiale;

măsurilor de prevenire a subrealizării școlare sau de intervenție asupra elevilor care ajung în această situație.

Prezenta lucrare explorează fenomenul subrealizării școlare din perspectiva rolului pe care o serie de competențe sociale și emoționale îl au în dezvoltarea adolescenților și în procesul integrării lor în domeniul școlar, axându-se pe elaborarea și validarea unui program formativ-educativ pentru susținerea elevilor aflați în această situație. **Problema de cercetare** de la care s-a pornit a constă în deficitul la nivelul resurselor individuale reprezentate de competențele sociale și emoționale, precum și dificultățile în relațiile sociale care se constată în rândul elevilor subrealizați școlar.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul lucrării a constă în analiza caracteristicilor psihosociale ale fenomenului subrealizării școlare a adolescenților și în dezvoltarea competențelor sociale și emoționale ale acestora, în vederea creșterii potențialului de adaptare la presiunile impuse de contextul social actual. Obiectivele lucrării au urmărit: analiza surselor bibliografice referitoare la aspectele psihosociale ale subrealizării școlare a adolescenților în contextul schimbării sociale; elaborarea metodologiei și cercetarea deficitului în domeniul competențelor sociale și emoționale, ca particularitate a adolescenților subrealizați; elaborarea și implementarea unui model de program psihosocial de antrenare, în vederea dezvoltării competențelor sociale și emoționale în rândul adolescenților subrealizați școlar.

Metodologia cercetării științifice a cuprins metode teoretice ce au vizat analiza și sintetizarea resurselor bibliografice referitoare la tema lucrării; metoda ipotetico-deductivă pentru interpretarea și explicarea rezultatelor obținute în cadrul cercetării; metode empirice (experimentul de constatare și formativ, teste, chestionare, ghid de interviu); metode statistico-matematice pentru prelucrarea datelor (teste pentru compararea mediilor a două eșantioane, testul χ^2 pentru compararea distribuțiilor de frecvențe, frecvențe procentuale, valori medii, indicatori ai normalității unei distribuții, mărimea efectului).

Noutatea și originalitatea științifică constă în explicarea fenomenului subrealizării școlare, prin elaborarea unui model al influenței schimbării sociale asupra adolescenților, subliniind contribuția competențelor sociale și emoționale în adaptarea acestora la sarcinile dezvoltării; propune o tratare complexă și explicită din punct de vedere conceptual a rolului competențelor sociale și emoționale în acest proces, prezintă și argumentează eficiența unui program de intervenție pentru antrenarea acestor competențe la adolescenții subrealizați.

Problema științifică importantă soluționată constă în determinarea caracteristicilor psihosociale ale subrealizării școlare a adolescenților contemporani, utilizarea rezultatelor în elaborarea și implementarea unui program de intervenție având ca efect ameliorarea deficitului în

planul competențelor sociale și emoționale, prin care au fost create condiții de facilitare a adaptării adolescenților la sarcinile dezvoltării solicitate de schimbarea socială.

Semnificația teoretică constă în determinarea caracteristicilor complexe ale subrealizării școlare din perspectiva psihologiei sociale, dar și în conformitate cu teoriile dezvoltării și educației, modelul teoretico-explicativ elaborat articulând relația dintre situația schimbării sociale și subrealizarea școlară, ceea ce contribuie la o mai bună înțelegere a fenomenului studiat. Particularitățile psihosociale identificate au evidențiat necesitatea dezvoltării competențelor sociale și emoționale, ceea ce a condus la elaborarea unui model conceptual care a vizat această categorie de competențe.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în crearea unui chestionar multidimensional pentru aprecierea competențelor sociale și emoționale și a unei metodologii de evaluare complexă (prin participarea elevilor, diriginților, părinților) a particularităților de dezvoltare și psiho-comportamentale ale adolescenților subrealizați școlar, în vederea obținerii informațiilor utile elaborării și implementării programului psihosocial de intervenție. Aceste metodologii pot fi utilizate de către psihologii școlari, consilieri, diriginți și alți specialiști implicați în realizarea școlară a adolescenților.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere:

1. Subrealizarea școlară este un fenomen psihosocial cu o cauzalitate complexă, care reflectă existența unei diferențe semnificative între potențialul cognitiv-intelectual al unui elev și rezultatele școlare obținute de acesta.
2. Adolescenții subrealizați prezintă anumite particularități de dezvoltare, dintre care se evidențiază nivelul deficitar al competențelor sociale și emoționale importante pentru adaptarea în plan psiho-emoțional, social și școlar.
3. Nivelul scăzut al competențelor sociale și emoționale, prezent la adolescenții subrealizați în domeniul școlar, se traduce prin: dificultăți în cunoașterea și exprimarea emoțiilor, deficit al capacității de reglarea a emoțiilor în funcție de particularitățile situațiilor în care se regăsesc, capacitate scăzută de adaptare (cognitivă, emoțională și comportamentală) la varietatea contextelor de viață, dificultăți în controlul impulsurilor de moment și gestionarea conflictelor interpersonale, rețineri în afirmarea de sine, dificultăți în a stabili și menține relații interpersonale specifice vârstei, evitarea angajării în sarcinile și activitățile școlare etc.
4. Implementarea programelor formative, destinate antrenării competențelor sociale și emoționale, conduce la îmbunătățiri semnificative ale achizițiilor în acest domeniu

important pentru adaptarea adolescenților subrealizați școlar la solicitările specifice vârstei și mediului de viață.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute au fost utilizate și prezentate în activitățile desfășurate la Centrul de Consiliere Educațională și Formare Creativă „Ion Holban” din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, precum și în activitățile desfășurate cu studenții la disciplinele „Psihologie socială”, „Psihologia educației”, respectiv „Consiliere educațională și orientare școlară și vocațională”.

Aprobarea rezultatelor științifice s-a realizat în cadrul ședințelor de raportare ce s-au derulat la Catedra Psihologie și Științe ale Educației a Universității Libere Internaționale din Moldova, în perioada 2010-2014. Aspectele teoretice și rezultatele cercetării au fost prezentate și discutate în cadrul a 14 manifestări științifice naționale sau internaționale.

Publicațiile la tema tezei. Concluziile investigațiilor teoretice și rezultatele cercetărilor aplicative au fost prezentate în cadrul a 12 lucrări științifice, dintre care 5 au fost publicate în reviste de specialitate incluse în baze de date internaționale și 7 în volume cu materialele prezentate la colocvii, conferințe, sesiuni de comunicări sau simpozioane științifice naționale și internaționale.

Volumul și structura tezei. Teza conține: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 196 de titluri și 15 anexe. Volumul tezei este de 128 de pagini text de bază, inclusiv 15 tabele și 19 figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: subrealizare în plan școlar, schimbare socială, efecte asupra dezvoltării adolescenților, deficit în domeniul competențelor sociale și emoționale, program psihosocial de antrenare.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este evidențiată actualitatea temei abordate și sunt prezentate scopul și obiectivele urmărite, noutatea din punct de vedere științific a rezultatelor obținute, contribuțiile lucrării în plan teoretic și aplicativ, modalitățile de diseminare a rezultatelor investigațiilor teoretice și aplicative, precum și sumarul conținutului tezei.

În **Capitolul 1**, denumit **Subrealizarea în plan școlar a adolescenților în contextul schimbărilor sociale: analiza teoretică a fenomenului**, sunt delimitate repererele conceptuale ale lucrării și relațiile dintre acestea. Problematika subrealizării școlare a adolescenților este investigată prin raportare la caracteristicile contextului social actual și la domeniul competențelor sociale și emoționale, considerate a fi variabile importante pentru procesul adaptării optime.

Sunt analizate modelele explicative ce prezintă mecanismele prin care schimbările sociale intervin în dezvoltarea indivizilor [16] și rolul pe care resursele personale și sociale îl joacă în acest proces, fiind reținute elementele relevante pentru explicarea situațiilor de inadaptare apărute la adolescenți, printre care se numără și fenomenul subrealizării în plan școlar. Este propus un model ce indică presiunea conjugată exercitată de către solicitările tranziției spre vârsta adultă (cristalizarea identității de sine, dobândirea independenței, comutarea interesului dinspre mediul familial și relațiile cu părinții spre adeziunea la grupurile de covârșnici) și de către solicitările impuse de provocările societății contemporane, ca fiind sursă de vulnerabilitate crescută în perioada adolescenței.

Subrealizarea în plan școlar este examinată din perspectiva semnificațiilor pe care le are, a dimensiunilor și formelor de manifestare, a factorilor determinanți și variabilelor favorizante, precum și din cea a consecințelor pe care le produce la nivel individual și social. Explorarea literaturii de specialitate consacrată acestei teme [23] evidențiază un fenomen ce are o cauzalitate complexă, aflată la interferența unor factori individuali, familiali și educaționali situați la nivelul microcontextelor dezvoltării [17, 18, 23]. Elevii subrealizați în plan școlar pot avea în comun anumite caracteristici, însă tind să constituie un grup din populația școlară mai eterogen decât elevii mediu realizați sau cei buni [23]. Eterogenitatea poate fi explicată prin faptul că fiecare dintre elevii subrealizați ajunge să experimenteze această situație prin intervenția unei combinații unice de cauze, astfel că apare necesitatea delimitării caracteristicilor comune ce se impun a fi studiate în vederea elaborării și implementării unor programe de intervenție psiho-educative. Se remarcă definiția operațională elaborată de S. Reis și D. McCoach [cf. 17], care precizează că subrealizării în plan școlar prezintă o discrepanță accentuată între nivelul așteptat al realizării în plan școlar și nivelul realizării în plan școlar, măsurate cu instrumente specifice.

Din prisma rolului pe care îl joacă în adaptare și integrare, este delimitată semnificația conceptelor referitoare la competențele sociale și emoționale care, pe lângă abilitățile și competențele cognitiv-intelectuale, reprezintă un factor important pentru prevederea reușitei în plan școlar și a atitudinii față de școală a adolescenților [10, 13, 14].

Topping, Bremner și Holmes [cf. 21, p. 37] definesc competențele sociale ca implicând „...posedarea și folosirea capacității de integrare a gândirii, emoțiilor și comportamentului, cu scopul de a realiza sarcini și de a obține rezultate sociale valorizate în contextul și cultura de origine”. În cazul copiilor și al adolescenților, competențele se referă la un set de caracteristici în plan social, emoțional și cognitiv, precum și de comportamente de care aceștia au nevoie pentru a se adapta cu succes [11], nivelul lor de dezvoltare prezentând unele diferențe în funcție de gen [11]. Sunt examinate mai multe modele [1, 5, 8, 9] care delimitează abilități și competențe sociale

și/sau emoționale și prezintă importanța pe care acestea o au în raport cu procesul dezvoltării la vârsta adolescenței, fiind acordată o atenție specială modelului învățării în plan social și emoțional (SEL), foarte apreciat de către practicieni [22]. Competențele sociale și emoționale permit adolescenților să își dezvolte sentimentul valorii de sine, să adopte decizii responsabile și să-și planifice acțiunile, proiectele de viitor și relațiile interpersonale atât în mediul școlar cât și în societate. Rezultatele studiilor de specialitate evidențiază relații consistente între nivelul competențelor sociale și emoționale și rezultatele școlare [10].

Sintetizând conținutul teoretic, se detașează ca problemă de cercetare nivelul deficitar al resurselor individuale reprezentate de competențele sociale și emoționale, precum și dificultățile în relațiile sociale care se constată la adolescenții subrealizați școlar. În acest sens, la finalul acestui capitol, sunt precizate scopul și obiectivele cercetării.

În **Capitolul 2**, denumit **Investigarea profilului competențelor sociale și emoționale ale adolescenților subrealizați în plan școlar**, este prezentat cadrul metodologic general (modelul propriu al competențelor sociale și emoționale, scopul, obiectivele, ipoteza și modalitatea de constituire a eșantionului), metodele pentru colectarea datelor, criteriile care au fost utilizate în vederea diferențierii adolescenților după nivelul realizării în plan școlar, precum și rezultatele cercetării constatative ce a avut ca scop evidențierea particularităților de dezvoltare a competențelor sociale și emoționale și a altor caracteristici ale adolescenților subrealizați în domeniul școlar.

Este descris modelul integrativ prin care au fost delimitate 17 competențe sociale și emoționale ce reprezintă resurse cheie pentru domeniul relațiilor interpersonale și pentru cel școlar [21]. Față de modelele propuse de alți autori [1, 5, 9], acesta include un număr mai mare de competențe selectate astfel încât să fie bine delimitate din punctul de vedere al conținutului psihologic și al rolului pe care îl au în dezvoltarea și adaptarea adolescenților. Elaborarea acestui model a fost necesară pentru atingerea scopului propus și pentru orientarea experimentului formativ implementat pe un grup de elevi aflați în situația de subrealizare.

Cercetarea constatativă a pornit de la premisa că elevii subrealizați școlar tind să prezinte un nivel deficitar în dezvoltarea competențelor sociale și emoționale. Strategia prin care a fost verificată această ipoteză a constat în compararea grupului de adolescenți identificați ca fiind subrealizați cu colegii lor realizați în acord cu potențialul lor cognitiv-intelectual sau peste, în ceea ce privește nivelul competențelor sociale și emoționale, precum și a altor caracteristici (stima de sine legată de domeniul școlar, angajamentul față de școală și nivelul aspirației cu privire la rezultatele școlare). Toate aceste dimensiuni au fost considerate relevante pentru explicarea

comportamentelor pe care elevii le manifestă în context școlar, precum și a rezultatelor pe care le obțin.

Este expusă modalitatea de constituire a eșantionului cercetării și sunt prezentate criteriile aplicate pentru selectarea participanților: valoarea discrepanței dintre potențialul cognitiv general și rezultatele școlare (atât pentru elevii promovați cât și pentru cei corigenți), autonomizarea, acordul părinților de participare la programul formativ, prezența la cel puțin trei sferturi dintre ședințe, echivalența între grupul experimental și cel de control.

Pentru cercetarea constatativă, lotul experimental a cuprins 458 de elevi, dintre care 119 subrealizați școlar și 339 realizați în acord cu potențialul lor intelectual sau peste. Pentru cercetarea formativă, grupul experimental și grupul de control au fost constituite fiecare din câte 18 elevi subrealizați școlar și au fost echivalente în ceea ce privește rezultatele școlare, nivelul aptitudinii cognitive generale, diferența dintre potențialul cognitiv-intelectual și rezultatele școlare, respectiv nivelul inițial al competențelor sociale și emoționale.

Instrumentele utilizate pentru colectarea datelor, în prima etapă a cercetării, au constat în: chestionare (Chestionarul pentru investigarea status-ului școlar al adolescenților, elaborat de autoare - 10 itemi; PCSE - chestionar multidimensional pentru evaluarea profilului competențelor sociale și emoționale, elaborat de M. Tufeanu, V. Robu - 113 itemi), scale (ETES - subscala pentru evaluarea stimei de sine în domeniul școlar, elaborată de N. Oubrayrie, M. Leonardis, C. Safont - 12 itemi; SES-4DS - scala pentru evaluarea angajamentului față de școală, elaborată de F. H. Veiga) și un test pentru evaluarea aptitudinii cognitive generale (WPT, dezvoltat de corporația Wonderlic - 50 de itemi).

Analiza cantitativă a datelor obținute a evidențiat următoarele rezultate în ceea ce privește profilul competențelor sociale și emoționale ale adolescenților subrealizați școlar și al celorlalte caracteristici psihosociale investigate:

1. Prin aplicarea chestionarului PCSE, s-a conturat profilul competențelor sociale și emoționale în rândul adolescenților subrealizați. Acesta a fost descris prin raportare la etalon și prin compararea caracteristicilor elevilor din grupurile experimentale delimitate în funcție de nivelul realizării în plan școlar.

✓ **Analiza prin raportare la etalon.** Pentru o mare parte dintre competențele vizate, majoritatea elevilor subrealizați din punct de vedere școlar au obținut scoruri cel mult moderate (Figura 1). Acest rezultat a fost interpretat prin unele dificultăți pe care adolescenții subrealizați le întâmpinau în domeniul perceperii și reprezentării emoțiilor (la nivel de identificare, denumire, diferențiere și stabilire a cauzelor și a legăturii dintre emoții și comportamente), respectiv în cel al exprimării fără rețineri a propriilor emoții. De asemenea, adolescenții investigați tindeau să

prezintă probleme în domeniul controlului excitabilității emoționale și al reglării propriilor impulsuri și comportamente, respectiv în ceea ce privește responsabilitatea și selectarea conduitelor adecvate în planul relațiilor sociale, prin dificultăți în menținerea relațiilor cu covârșnicii sau în gestionarea conflictelor interpersonale și implicare mai scăzută în activitățile sociale.

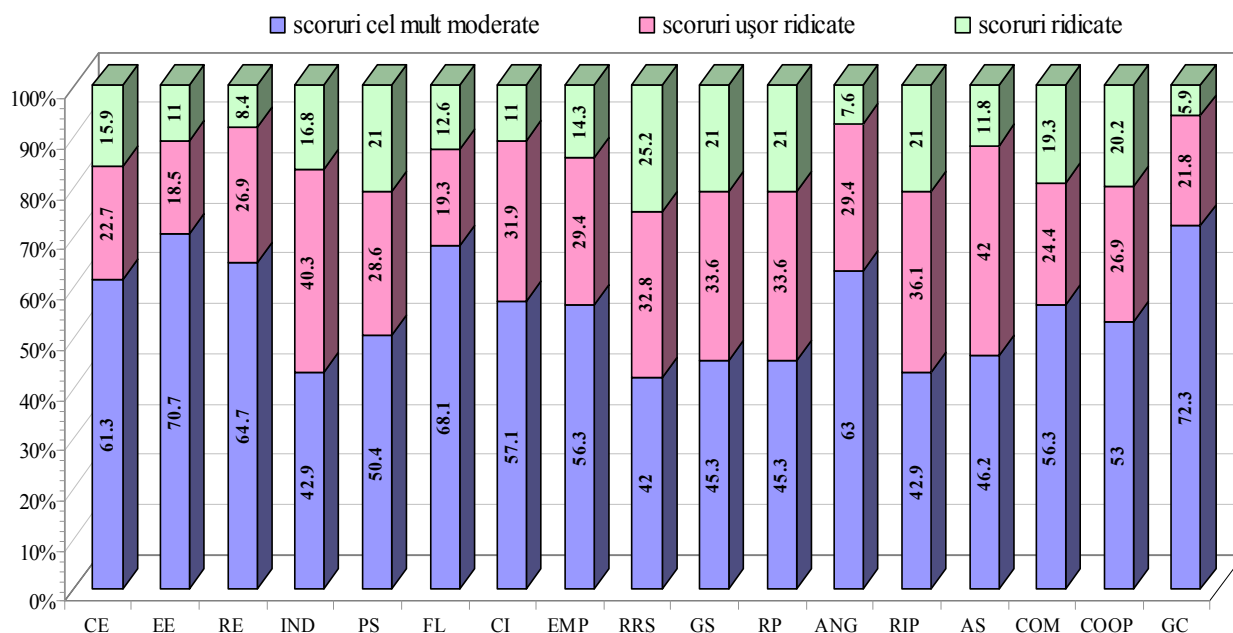

Figura 1. Distribuția procentuală a elevilor subrealizați școlar (N = 119) în funcție de scorurile la competențele sociale și emoționale

Pentru competențele referitoare la independența în exprimarea gândurilor și a emoțiilor (care implică autonomia în afirmarea propriilor opinii și idei), responsabilitatea în relațiile sociale (ce presupune respectarea normelor și a regulilor de conduită), gratificație și sprijin (care reprezintă capacitatea de a exprima simpatia față de alte persoane și de a le încuraja atunci când au nevoie), respectiv pentru abilitatea de a iniția și menține relații cu semenii, elevii subrealizați în plan școlar au obținut scoruri ușor mai ridicate decât media.

Din Figura 1, se poate constata că o proporție scăzută a elevilor au obținut scoruri ridicate sau foarte ridicate la competențe precum: exprimarea și reglarea emoțiilor în situații interpersonale, flexibilitatea în manifestarea propriilor emoții și comportamente, controlul reacțiilor și deciziilor impulsive, angajamentul în relațiile sociale, comunicarea cu ceilalți sau gestionarea situațiilor conflictuale. Acest fapt evidențiază necesitatea antrenării acestor competențe la adolescenții subrealizați școlar care nu le au suficient dezvoltate sau prezintă un deficit sever.

✓ **Analiza comparativă.** Prin aplicarea testului t-Student pentru compararea mediilor, s-au constatat diferențe semnificative (elevii subrealizați au obținut medii mai scăzute) pentru 9 dintre cele 17 competențe sociale și emoționale evaluate în rândul adolescenților, și anume (Figura 2): prezentarea de sine ($t = - 2,88$; $p = 0,004$), controlul impulsurilor ($t = - 2,76$; $p = 0,006$), empatia ($t = - 3,01$; $p = 0,003$), responsabilitatea în relațiile sociale ($t = - 2,76$; $p = 0,006$), gratificația și sprijinul ($t = - 2,43$; $p = 0,016$), rezolvarea de probleme ($t = - 2,76$; $p = 0,006$), asertivitatea ($t = - 2,46$; $p = 0,014$), cooperarea ($t = - 2,60$; $p = 0,009$) și gestionarea conflictelor ($t = - 2,16$; $p = 0,031$). Rezultatele obținute confirmă datele altor cercetări [15].

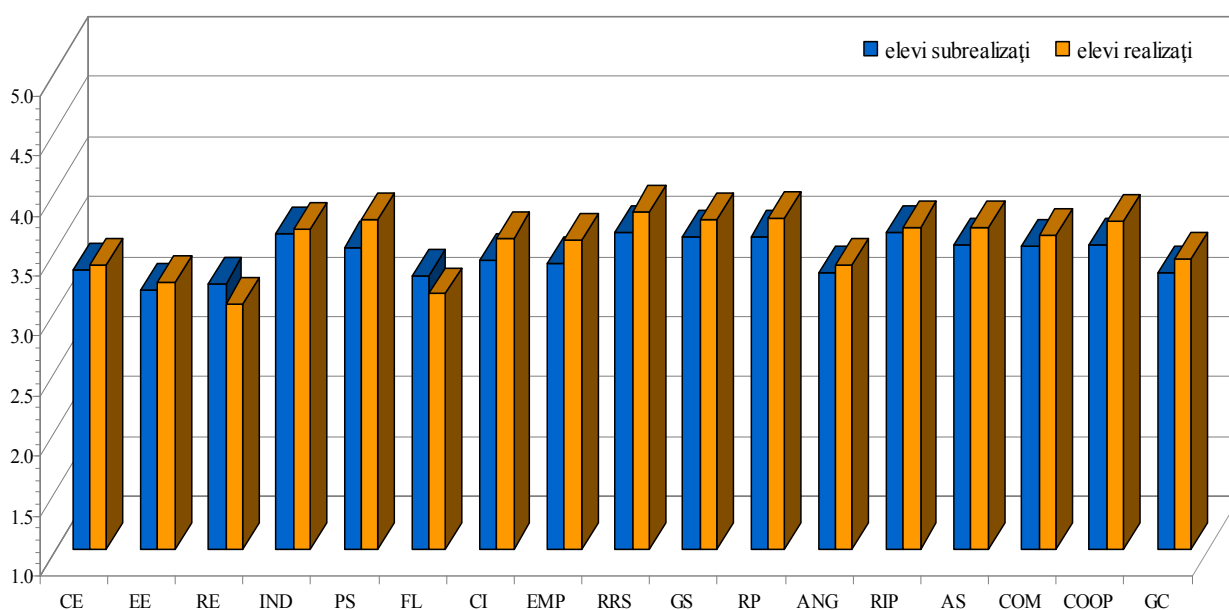

Fig. 2. Mediile la competențele sociale și emoționale pentru lotul elevilor subrealizați școlar și pentru lotul elevilor realizați în acord cu potențialul lor cognitiv-intelectual sau peste

2. Prin aplicarea chestionarului pentru investigarea status-ului școlar al adolescenților, a subscalei ETES și a scalei SES4-DS, s-au conturat alte particularități de natură psihosocială ale adolescenților subrealizați în plan școlar. Astfel:

✓ Pentru nici una dintre abilitățile cognitiv-intelectuale luate în calcul (verbală, numerică, respectiv abilitatea pentru raționament abstract sau logic), nu s-au înregistrat diferențe semnificative (testul χ^2) între cele două grupuri de elevi.

✓ Se poate observa că grupurile de elevi s-au diferențiat semnificativ în ceea ce privește ponderea alegerii variantelor de răspuns la întrebarea referitoare la modul în care considerau ei că sunt apreciați de către profesori ($\chi^2 = 18,68$; $p = 0,001$), diferențe mai pronunțate constatându-se pentru variantele de răspuns elev mediocru, respectiv elev bun (Figura 3). Astfel, 37 % dintre elevii subrealizați în plan școlar (față de numai 19,2 % dintre cei realizați) au indicat faptul că

profesorii îi considerau elevi mediocri, în timp ce doar 53,8 % dintre elevii subrealizați (față de 73,5 % dintre elevii realizați) au indicat faptul că profesorii îi considerau elevi buni.

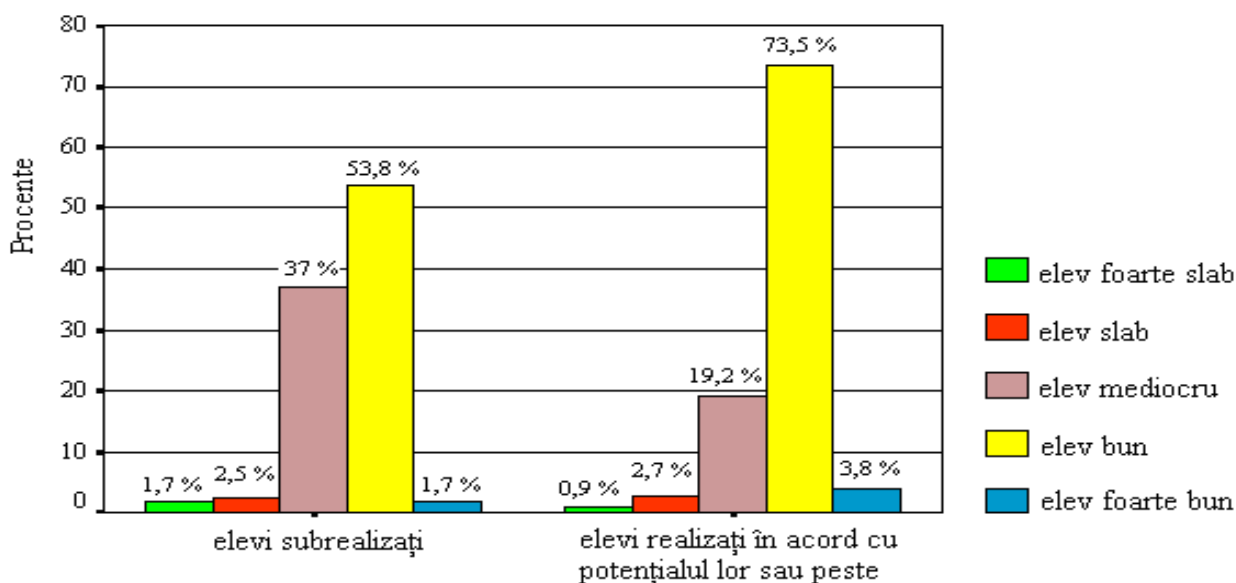

Fig. 3. Percepția elevilor cu privire la modul în care erau apreciați de profesori

✓ Din Tabelul 1, se poate constata că, deși ambele grupuri de elevi prezintă un nivel moderat al stimei de sine referitoare la domeniul școlar, elevii surbealizați au înregistrat o medie cu 0,44 puncte mai scăzută față de media obținută în grupul elevilor realizați în acord cu potențialul lor sau peste, această diferență nefiind semnificativă ($t = - 1,61$; $p = 0,107$).

Tabelul 1. Nivelul stimei de sine în domeniul școlar pentru loturile de elevi diferențiate după nivelul realizării în plan școlar

Variabile dependente	Loturi	N	m	σ	t	p
Stima de sine în domeniul școlar	elevi subrealizați	115	7,05	2,51	- 1,61	0,107
	elevi realizați în acord cu potențialul lor sau peste	339	7,49	2,52		

✓ S-a constatat că, pentru două dintre dimensiunile angajamentului față de școală, elevii subrealizați în plan școlar au obținut medii semnificativ mai scăzute comparativ cu mediile înregistrate în grupul elevilor realizați în acord cu potențialul lor sau peste. Acestea sunt: angajamentul din punct de vedere cognitiv ($t = - 4,23$; $p = 0,001$) și angajamentul în plan comportamental ($t = - 4,72$; $p = 0,001$). Aceste rezultate sunt concordante cu datele altor studii realizate în rândul elevilor subrealizați în plan școlar, care indică tendința acestora de a manifesta

o atitudine negativă față de școală, în general și, în particular, față de activitatea de învățare [13, 14].

✓ În concordanță cu așteptările, elevii subrealizați în plan școlar au exprimat un nivel semnificativ mai scăzut al aspirației referitoare la propriile lor rezultate școlare, comparativ cu nivelul înregistrat în rândul elevilor realizați în acord cu potențialul lor cognitiv-intelectual sau peste ($t = - 3,15$; $p = 0,002$).

Analiza efectuată conduce către următoarele concluzii:

1. Competențele sociale și emoționale aparținând unor domenii precum: reprezentarea emoțiilor și exprimarea de sine, controlul excitabilității emoționale și reglarea comportamentelor, sensibilitatea față de nevoile celorlalți sau responsabilitatea și selectarea conduitelor adecvate în planul relațiilor sociale, reprezintă variabile importante pentru determinarea nivelului de dezvoltare socio-emoțională a adolescenților subrealizați școlar.
2. Majoritatea adolescenților subrealizați școlar au un nivel mediu de dezvoltare a unor competențe sociale și emoționale, cum ar fi: controlul, exprimarea și reglarea emoțiilor, flexibilitatea în domeniul emoțiilor și al comportamentelor, controlul impulsurilor, angajamentul în relațiile sociale, comunicarea cu ceilalți sau gestionarea conflictelor. Prin comparație cu elevii realizați în acord cu potențialul cognitiv-intelectual sau peste, cei subrealizați prezintă cu precădere deficiențe în dezvoltarea unor competențe, precum: prezentarea de sine în diverse contexte sociale, controlul impulsurilor, empatia, responsabilitatea în planul relațiilor interpersonale, gratificarea și sprijinul acordat altor persoane, rezolvarea problemelor pe care le întâmpină în viața de zi cu zi, asertivitatea sau cooperarea. Aceste constatări confirmă ipoteza de la care s-a pornit, conform căreia adolescenții subrealizați în plan școlar tind să prezinte un nivel deficitar în dezvoltarea competențelor sociale și emoționale.
3. Printre particularitățile psihosociale ale elevilor subrealizați școlar se regăsesc și caracteristici cum ar fi: un nivel mai scăzut al angajamentului în activitatea școlară, atât din punct de vedere cognitiv cât și comportamental, precum și un deficit în planul aspirației cu privire la rezultatele școlare. Aceste aspecte se numără printre cauzele unor probleme în ceea ce privește organizarea sarcinilor de învățare, manifestările comportamentale indezirabile pe care elevii subrealizați le au în mediul școlar sau deficitul motivației de realizare.
4. Particularitățile dezvoltării socio-emoționale a adolescenților subrealizați școlar impun elaborarea și implementarea unor programe de consiliere educațională care să vizeze diminuarea deficitului în domeniul competențelor sociale și emoționale.

Capitolul 3, Dezvoltarea competențelor sociale și emoționale – program psihosocial pentru adolescenții subrealizați în plan școlar, prezintă modelele conceptuale și de intervenție ce au stat la baza elaborării și implementării unui program psihosocial de antrenare a competențelor sociale și emoționale în rândul elevilor subrealizați, principiile directe și etapele parcurse, scopul și ipoteza demersului de intervenție. De asemenea, sunt prezentate metodele de colectare a datelor și caracteristicile elevilor participanți. Sunt evidențiate rezultatele implementării programului psihosocial de intervenție, care au permis evaluarea din punct de vedere cantitativ și calitativ a impactului pe care acesta l-a avut în grupul de adolescenți cu care s-a lucrat.

Se precizează că experimentul formativ a urmărit elaborarea, implementarea și evaluarea impactului obținut prin derularea unui program de antrenare a competențelor sociale și emoționale în cadrul unui grup de adolescenți subrealizați școlar, pornind de la ipoteza că se vor constata efecte pozitive.

Pentru această etapă a cercetării aplicative, elaborarea și alegerea metodelor de colectare a datelor s-au subordonat principiului obținerii de informații din mai multe surse, strategie ce permite crearea unui tablou al fenomenului studiat, dintr-o pluralitate de perspective (toate instrumentele utilizate în această etapă au fost elaborate de autoare). Ghidul de interviu, chestionarul pentru părinți și cel pentru diriginți au permis colectarea de informații utile elaborării programului de intervenție, prin evidențierea caracteristicilor psiho-comportamentale și socio-emoționale ale elevilor participanți. Chestionarele pentru feedback, aplicate la sfârșitul fiecărei ședințe și, apoi, la finalizarea implementării programului au permis colectarea de informații utile completării conținuturilor ședințelor și pentru evaluarea impactului avut de program.

Principiile specifice procesului de consiliere de grup, care au direcționat elaborarea și derularea activităților au fost [3, 7]: structurarea și realizarea sarcinilor individuale și de grup pe specificul vârstei; informarea prealabilă a participanților la grupul de consiliere cu privire la scopul, obiectivele, conținutul și organizarea activităților; parcurgerea sarcinilor educațional-formative în sensul orientării, modelării și întăririi prin metode și tehnici bazate pe specificul proceselor învățării în grup; susținerea în plan cognitiv, emoțional și decizional a persoanelor consiliate; crearea unui climat de lucru, afectiv și social bazat pe respect și încredere reciprocă; crearea contextului și a mijloacelor pentru ca participanții și consilierul să-și ofere reciproc un feed-back constructiv; confidențialitatea cu privire la informațiile care sunt vehiculate în cadrul grupului și la experiențele personale dezvăluite de către membri.

Intervenția specializată în populația elevilor subrealizați școlar este susținută de o multitudine de lucrări ce afirmă oportunitatea aplicării de măsuri conjugate atât din perspectivă

psihologică cât și în plan instructiv-educativ [12, 19]. Aceste măsuri ajută la: a) cunoașterea și activarea abilităților sociale și emoționale în rândul elevilor și transformarea acestora în competențe acționale care vor contribui la sporirea potențialului de integrare socială în mediul școlar și în afara acestuia; b) formarea atitudinii pozitive față de școală și activitățile pe care aceasta le desfășoară și motivarea elevilor în plan școlar; c) înzestrarea elevilor cu deprinderile necesare învățării și organizării eficiente a studiului; d) îmbunătățirea rezultatelor școlare.

Demersurile specifice consilierii educaționale a adolescenților subrealizați includ consilierea individuală sau de grup a elevilor aflați în această situație precum și consilierea de familie (în care părinții sunt implicați alături de elevi) și vizează, pe lângă auto-cunoaștere și auto-analiză, dobândirea deprinderilor și formarea abilităților implicate în autocontrolul cognițiilor, emoțiilor, atitudinilor și comportamentelor care sunt implicate în activitatea școlară [12]. A doua categorie de intervenții vizează schimbări în domeniul activității instructiv-educative, necesare pentru crearea unor condiții educaționale favorabile, care să răspundă nevoilor specifice elevilor subrealizați în domeniul școlar [19, 20].

În elaborarea programului de antrenare a competențelor sociale și emoționale s-a pornit de la două modele conceptuale care sunt împărtășite și utilizate în intervențiile practice de către un număr tot mai mare de specialiști: a) modelul dezvoltării personale care îi permite individului funcționarea optimă în diverse contexte ce îi delimitează existența; b) modelul învățării sociale și emoționale (SEL). La acestea, s-a adăugat modelul competențelor sociale și emoționale propus pentru a surprinde particularitățile de dezvoltare ale adolescenților subrealizați în plan școlar.

Scopul programului psihosocial implementat a constat în asistarea și orientarea elevilor subrealizați școlar astfel încât aceștia să-și cunoască, să-și activeze și să-și dezvolte competențele emoționale și sociale de care au nevoie pentru a-și îmbunătăți relațiile interpersonale și a-și crește gradul de integrare și de adaptare la contextele sociale prilejuite de activitățile școlare, familiale sau cele din grupurile de covârșnici la care aderă.

Au fost derulate un număr de 13 ședințe, desfășurate la Colegiului Economic Administrativ din Iași, câte una în fiecare săptămână (cu excepția vacanțelor), în perioada 14 martie-20 iunie 2013. În total, fiecare întâlnire a avut o durată de 120 de minute, dintre care primele 30 de minute au fost rezervate servirii prânzului de către participanți, iar restul de 90 de minute lucrului efectiv.

Impactul pe care programul de antrenare a competențelor sociale și emoționale l-a avut în rândul adolescenților subrealizați a fost evidențiat de următoarele rezultate:

✓ Din Tabelul 2, se pot constata diferențe semnificative între scorurile pe care elevii din grupul țintă le-au obținut înainte și imediat după implementarea programului de antrenare la următoarele competențe sociale și emoționale: reglarea propriilor emoții ($t = - 2,95$; $p = 0,009$),

flexibilitatea în emoții și comportamente ($t = - 3,67$; $p = 0,002$), controlul impulsurilor ($t = - 3,00$; $p = 0,008$), empatie ($t = - 2,43$; $p = 0,026$), responsabilitatea în relațiile sociale ($t = - 2,83$; $p = 0,012$), gratificația și sprijinul ($t = - 2,84$; $p = 0,011$), rezolvarea de probleme ($t = - 2,99$; $p = 0,034$), angajamentul ($t = - 2,75$; $p = 0,013$), abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive ($t = - 2,91$; $p = 0,010$), comunicarea ($t = - 2,16$; $p = 0,044$), cooperarea ($t = - 2,77$; $p = 0,013$), respectiv gestionarea conflictelor ($t = - 2,24$; $p = 0,038$). Pentru toate cele 12 competențe sociale și emoționale în cazul cărora s-au înregistrat diferențe semnificative, elevii din grupul pe care s-a lucrat au obținut valori mai ridicate ale mediilor imediat după finalizarea programului de antrenare, comparativ cu mediile înregistrate în etapa inițială (înainte de implementarea programului). Mărimile efectului au fost cuprinse între 0,50 și 0,85, indicând: a) un nivel moderat al impactului pe care programul de antrenare l-a avut în ceea ce privește dezvoltarea competențelor referitoare la empatie, rezolvarea de probleme și comunicare; b) un nivel moderat spre ridicat al impactului programului asupra competențelor referitoare la reglarea propriilor emoții, controlul impulsurilor, responsabilitatea în relațiile sociale, gratificație și sprijin, angajament, abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive și cooperare; c) un nivel ridicat al impactului pe care programul de antrenare l-a avut asupra competenței referitoare la flexibilitatea în emoții și comportamente.

Tabelul 2. Comparații ale mediilor la competențele sociale și emoționale obținute grupul experimental înainte și imediat după programul de antrenare

Variabile dependente	m pre intervenție	m post intervenție	p
Conștientizarea propriilor emoții	3,32	3,47	0,490
Exprimarea propriilor emoții	3,16	3,36	0,494
Reglarea propriilor emoții	3,19	3,76	0,009
Independența în exprimarea gândurilor și a emoțiilor	3,86	3,75	0,193
Prezentarea de sine	3,58	3,62	0,870
Flexibilitatea în emoții și comportamente	3,40	3,69	0,002
Controlul impulsurilor	3,41	3,89	0,008
Empatia	3,44	3,83	0,026
Responsabilitatea în relațiile sociale	3,65	4,14	0,012
Gratificația și sprijinul	3,63	3,88	0,011
Rezolvarea de probleme	3,79	4,05	0,034
Angajamentul	3,32	3,77	0,013
Abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive	3,73	4,01	0,010
Asertivitatea	3,53	3,91	0,066
Comunicarea	3,54	3,99	0,044
Cooperarea	3,50	4,03	0,013
Gestionarea conflictelor	3,39	3,69	0,038

Pentru toate cele 12 competențe sociale și emoționale în cazul cărora s-au înregistrat diferențe semnificative, elevii din grupul experimental au obținut valori mai ridicate ale mediilor imediat după finalizarea programului de antrenare, comparativ cu mediile înregistrate în etapa inițială (înainte de implementarea programului). Mărimile efectului au fost cuprinse între 0,50 și 0,85, indicând: a) un nivel moderat al impactului pe care programul de antrenare l-a avut în ceea ce privește dezvoltarea competențelor referitoare la empatie, rezolvarea de probleme și comunicare; b) un nivel moderat spre ridicat al impactului programului asupra competențelor referitoare la reglarea propriilor emoții, controlul impulsurilor, responsabilitatea în relațiile sociale, gratificație și sprijin, angajament, abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive și cooperare; c) un nivel ridicat al impactului pe care programul de antrenare l-a avut asupra competenței referitoare la flexibilitatea în emoții și comportamente.

✓ La șase luni de la finalizarea programului implementat, s-au constatat creșteri ale mediilor scorurilor pentru aproape toate competențele sociale și emoționale (Figura 4), excepție făcând independența în exprimarea gândurilor și a emoțiilor, în cazul căreia mediile înregistrate înainte de programul de antrenare și în etapa follow-up au fost aproape egale; pentru diferențele semnificative statistic, mărimile efectelor au fost moderate (conștientizarea propriilor emoții, exprimarea propriilor emoții, controlul impulsurilor, angajamentul, asertivitatea, comunicarea și cooperarea), ridicate (empatia și responsabilitatea în relațiile sociale) sau foarte ridicate (reglarea emoțiilor).

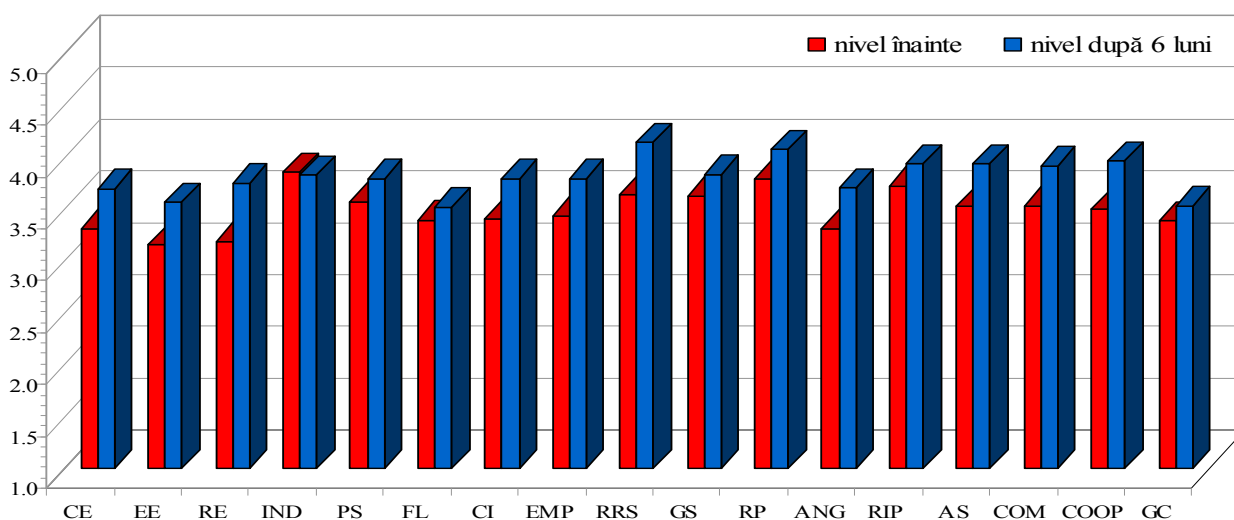

Fig. 4. Mediile la competențele sociale și emoționale în grupul experimental înainte și la șase luni după programul de antrenare

✓ Pentru competența referitoare la conștientizarea propriilor emoții, în etapa follow-up, media scorurilor a fost mai ridicată comparativ cu media înregistrată imediat după finalizarea programului de antrenare (iar mărimea efectului a fost moderată), însă diferența s-a situat la limita semnificativității statistice ($t = -1,80$; $p = 0,089$). Pentru restul competențelor (Figura 5), se poate constata că, la șase luni după finalizarea programului de antrenare, s-au înregistrat fluctuații ale mediilor, însă acestea nu au fost semnificative (mărimile efectelor au fost scăzute sau neglijabile). Aceste rezultate sunt o probă pentru constanța în timp a achizițiilor în planul competențelor sociale și emoționale, pe care le-a prilejuit programul de antrenare implementat în grupul adolescenților subrealizați școlar.

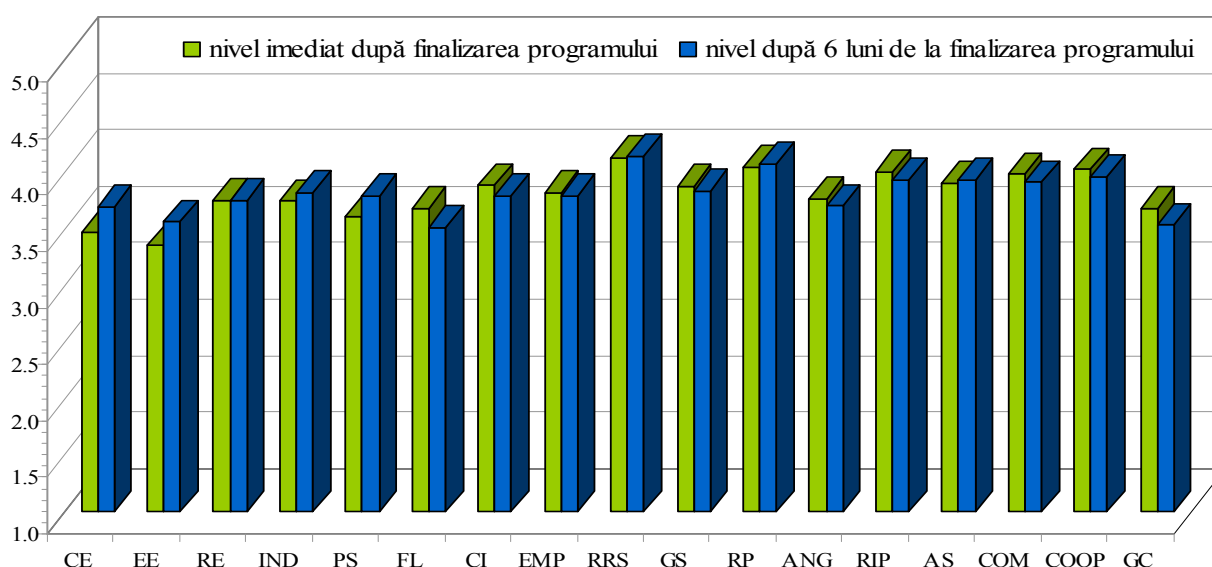

Fig. 5. Mediile la competențele sociale și emoționale în grupul experimental imediat după finalizarea programului și la șase luni de la finalizarea programului

✓ Din compararea mediilor înregistrate în cele două grupuri de elevi la a doua măsurătoare (Figura 6) care, în cazul grupului experimental, a fost realizată după finalizarea programului formativ, se pot constata diferențe semnificative pentru următoarele competențe sociale și emoționale: reglarea propriilor emoții ($t = 2,30$; $p = 0,028$), controlul impulsurilor ($t = 2,33$; $p = 0,026$), empatie ($t = 2,05$; $p = 0,048$), responsabilitatea în relațiile sociale ($t = 2,73$; $p = 0,011$), rezolvarea de probleme ($t = 2,17$; $p = 0,037$), angajament ($t = 2,20$; $p = 0,037$), abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive ($t = 3,12$; $p = 0,004$), cooperare ($t = 2,72$; $p = 0,010$) și gestionarea conflictelor ($t = -2,42$; $p = 0,023$). Pentru toate competențele la care ne-am referit, imediat după finalizarea programului de antrenare, elevii din grupul experimental au obținut valori mai ridicate ale mediilor, comparativ cu mediile înregistrate la a doua măsurare realizată în

grupul de control. Mărimile efectului au fost cuprinse între 0,71 și 1,09, indicând un impact pozitiv al intervenției, de intensitate: a) moderată spre ridicată – pentru empatie; b) ridicată – pentru reglarea propriilor emoții, controlul impulsurilor, rezolvarea de probleme, angajament și gestionarea conflictelor; c) foarte ridicată – pentru responsabilitatea în relațiile sociale, abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive, respectiv cooperare.

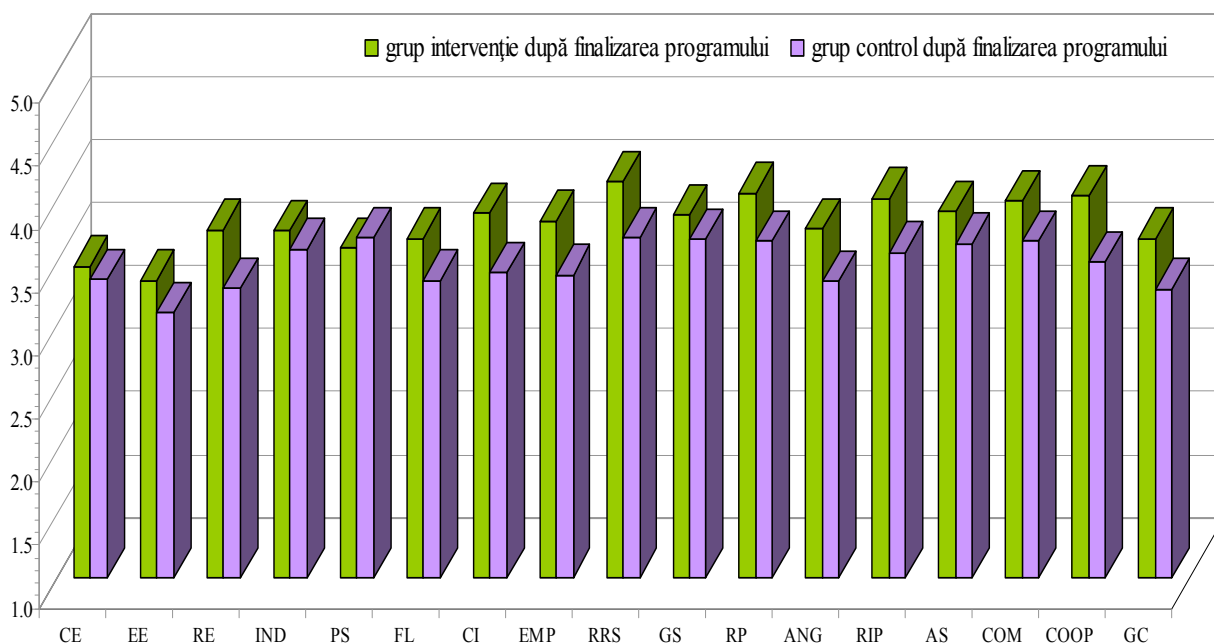

Fig. 6. Comparații ale mediilor la competențele sociale și emoționale obținute de elevii din grupul experimental și din grupul de control la a doua măsurare

✓ După cum era de așteptat în grupul de control, pentru aproape toate competențele investigate, diferențele dintre scorurile obținute în etapa inițială a cercetării (constatativă) și scorurile înregistrate în urma celei de-a doua măsurări (care a fost realizată fără implementarea unui program de antrenare) nu au fost semnificative statistic (Tabelul 3). Doar în cazul competențelor referitoare la exprimarea propriilor emoții și comunicare, diferențele dintre medii au fost semnificative statistic ($t = - 2,19$ și $p = 0,043$, respectiv $t = - 2,31$ și $p = 0,033$).

Tabelul 3. Comparații ale mediilor la competențele sociale și emoționale obținute de grupul de control la prima și a doua măsurare

Variabile dependente	m prima măsurare	m a doua măsurare	p
Conștientizarea propriilor emoții	3,27	3,37	0,209
Exprimarea propriilor emoții	2,96	3,10	0,043
Reglarea propriilor emoții	3,29	3,30	0,897

Independența în exprimarea gândurilor și a emoțiilor	3,52	3,61	0,211
Prezentarea de sine	3,59	3,70	0,232
Flexibilitatea în emoții și comportamente	3,30	3,36	0,170
Controlul impulsurilor	3,44	3,42	0,731
Empatia	3,46	3,40	0,187
Responsabilitatea în relațiile sociale	3,64	3,70	0,242
Gratificația și sprijinul	3,66	3,68	0,387
Rezolvarea de probleme	3,64	3,67	0,368
Angajamentul	3,28	3,35	0,124
Abilitatea de a dezvolta relații interpersonale pozitive	3,52	3,58	0,158
Asertivitatea	3,61	3,65	0,068
Comunicarea	3,55	3,67	0,033
Cooperarea	3,48	3,51	0,390
Gestionarea conflictelor	3,29	3,29	0,810

În concluzie:

1. În rândul adolescenților din grupul experimental, s-au evidențiat creșteri semnificative ale nivelului de dezvoltare a următoarelor competențe sociale și emoționale pentru care inițial s-a constatat un deficit: reglarea propriilor emoții, flexibilitatea în emoții și comportamente, controlul impulsurilor, responsabilitatea în relațiile sociale, gratificarea și orientarea către acordarea de suport celorlalți, rezolvarea problemelor, stabilirea de relații interpersonale pozitive, comunicarea, cooperarea și gestionarea conflictelor. Față de adolescenții din grupul de control, cei care au urmat programul formativ au evidențiat un nivel mai bun al achizițiilor în planul reglării propriilor emoții, controlului impulsurilor, responsabilității în relațiile sociale, abilității de a dezvolta relații interpersonale pozitive, cooperării și gestionării conflictelor.
2. În rândul adolescenților care nu au participat la activitățile programului formativ (grupul de control), nivelurile competențelor sociale și emoționale au rămas neschimbate.
3. Prin activarea și utilizarea resurselor individuale, experimentul formativ și-a dovedit eficiența, astfel confirmându-se ipoteza de la care s-a pornit. Competențele formate au fost generalizate și întărite de către adolescenți, prin valorificarea lor în rezolvarea situațiilor din viața de zi cu zi, aspect dovedit de rezultatele obținute la șase luni după implementarea programului.
4. Impactul pozitiv al programului educațional desfășurat s-a evidențiat și prin alte achiziții pe care adolescenții le-au realizat, precum: dobândirea de cunoștințe teoretice și practice despre competențele sociale și emoționale, exprimarea liberă și creativă a propriei personalități, orientarea către analizarea propriilor emoții, reacții și comportamente,

conștientizarea resurselor individuale, orientarea către compararea obiectivă cu ceilalți, deschiderea spre schimbare, dorința de afirmare etc.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Analiza teoretică și rezultatele obținute în cercetarea aplicativă au permis formularea următoarelor concluzii:

1. Schimbările sociale generează provocări care influențează procesul dezvoltării adolescenților contemporani, fenomenul psihosocial al subrealizării școlare constituind una dintre expresiile inadaptării la aceste provocări, după cum s-a evidențiat și prin modelul teoretic elaborat în acest sens. Exprimând discrepanța dintre potențial și rezultatele obținute, subrealizarea școlară are o cauzalitate complexă, în care se întrepătrund factori individuali, familiali, educaționali și socio-culturali. Adolescenții devin vulnerabili în raport cu subrealizarea în domeniul școlar atunci când nu își utilizează toate resursele intelectuale, emoționale și sociale de care dispun.
2. Exprimându-se prin utilizarea sinergică a cognițiilor, emoțiilor și a comportamentelor în interacțiunile sociale cotidiene, competențele sociale și emoționale joacă un rol important în procesul integrării adolescenților în mediul specific școlii și în adaptarea la cerințele instructiv-formative, precum și la solicitările mediului social contemporan. În vederea obținerii a cât mai multor informații și conturării unui profil cât mai complet al particularităților psihosociale ale adolescenților subrealizați școlar, a fost elaborat modelul competențelor sociale și emoționale, ce a fost utilizat în ambele etape ale cercetării.
3. Adolescenții subrealizați în domeniul școlar prezintă un deficit la nivelul dezvoltării competențelor sociale și emoționale, aspect evidențiat și prin rezultatele cercetării constatative pe care am realizat-o. Pentru elevii investigați, rezultatele obținute au evidențiat că dificultățile în conștientizarea și reglarea propriilor emoții în situațiile de stres specifice activității școlare, comunicarea cu profesorii și colegii sau în gestionarea conflictelor reprezentau factori care îngreunau calea spre realizarea școlară în acord cu potențialul cognitiv-intelectual.
4. Particularitățile psihosociale pe care le-am constatat la adolescenții subrealizați în domeniul școlar au constituit premisa elaborării și implementării unui program de intervenție, prin care s-a vizat dezvoltarea competențelor sociale și emoționale implicate în stabilirea relațiilor interpersonale, precum și în identificarea și selectarea conduitelor sociale adaptative. Activitățile formative au prilejuit stimularea interesului, deschiderea și

participarea activă din partea elevilor, precum și valorificarea resurselor cognitive, emoționale, sociale și creative oferite de lucrul în grup.

5. Rezultatele cercetării aplicate au confirmat ipotezele de la care s-a pornit, fiind în concordanță cu cele prezentate în studiile care s-au preocupat de conturarea particularităților psihosociale ale adolescenților subrealizați în domeniul școlar și de evidențierea importanței formării și antrenării competențelor sociale și emoționale în rândul acestora.

Problema științifică soluționată constă în determinarea caracteristicilor psihosociale ale subrealizării școlare a adolescenților contemporani, utilizarea rezultatelor în elaborarea și implementarea unui program de intervenție având ca efect ameliorarea deficitului în planul competențelor sociale și emoționale, prin care au fost create condiții de facilitare a adaptării adolescenților la sarcinile dezvoltării solicitate de schimbarea socială. Demersul teoretic și aplicativ (constatativ și ameliorativ) a condus la clarificări conceptuale și la rezultate care au contribuit la soluționarea problemei științifice.

Cercetarea aplicată realizată evidențiază vulnerabilitatea și nevoile de asistență psihologică și educațională ale adolescenților subrealizați școlar. În baza constatărilor, propunem următoarele **recomandări practice**:

1. evaluarea cât mai timpurie a particularităților cognitive, afectiv-emoționale, atitudinal-comportamentale și sociale, în scopul identificării și monitorizării elevilor care prezintă riscuri la nivelul factorilor individuali, familiali și școlari ce condiționează adaptarea în plan școlar; pentru acest demers, pot fi utilizate și instrumentele pe care le-am elaborat în vederea evaluării dintr-o perspectivă integrativă (elevi-părinți-diriginți) a competențelor sociale și emoționale, respectiv a celorlalte particularități psiho-comportamentale ale elevilor subrealizați;
2. gestionarea factorilor implicați în apariția subrealizării școlare, precum și elaborarea și implementarea măsurilor de asistență psihopedagogică pentru ajutorarea elevilor subrealizați, prin intervenția conjugată din partea psihologului școlar, dirigintelui, profesorilor și a familiei;
3. completarea programelor de intervenție cu o componentă axată pe dezvoltarea competențelor sociale și emoționale, în vederea ameliorării situației de subrealizare școlară și prevenirii extinderii acestui fenomen; în acest scop, poate fi utilizat și programul de antrenare care a fost elaborat în prezenta lucrare și validat prin rezultatele obținute.

Rezultatele obținute în cercetarea constatativă și în experimentul formativ prezintă importanță atât teoretică, cât și practică pentru domeniul psihologiei sociale. Rezultatele sunt utilizate de către autoare în activitățile de consiliere educațională și vocațională desfășurate cu

elevi, precum și în activitatea de predare realizată cu studenții. Rezultatele pot fi incluse în realizarea materialelor informative privitoare la caracteristicile psihosociale ale fenomenului subrealizării școlare a adolescenților și la rolul pe care dezvoltarea competențelor sociale și emoționale îl joacă în depășirea dificultăților pe care aceștia întâmpină. De asemenea, rezultatele pot servi la elaborarea ghidurilor educaționale destinate orientării adolescenților subrealizați școlar și a părinților acestora. Principiile programului formativ și tipurile de activități propuse pot fi aplicate și adolescenților din Republica Moldova, cu ajustarea modelului competențelor sociale și emoționale care a fost propus în funcție de contextul socio-cultural și de nevoile de formare și dezvoltare.

Complexitatea fenomenului subrealizării școlare impune dezvoltarea următoarelor **direcții de cercetare:**

1. extinderea investigațiilor asupra altor categorii de elevi subrealizați, incluzându-se și alte caracteristici din sfera cognitivă, emoțională, motivațională, valorică, atitudinal-comportamentală etc.;
2. evidențierea caracterului dinamic al subrealizării școlare, printr-un studiu longitudinal care să permită conturarea factorilor ce intervin în timp în apariția, cronicizarea sau ameliorarea acestui fenomen indezirabil;
3. evidențierea contribuției pe care programele destinate antrenării competențelor sociale și emoționale îl au în planul îmbunătățirii rezultatelor școlare aflate sub nivelul potențialului cognitiv-intelectual al adolescenților;
4. extinderea intervențiilor formative la nivelul familiilor elevilor subrealizați, prin includerea unor activități specifice destinate acestora;
5. analiza comparativă, pentru surprinderea specificului fenomenului subrealizării școlare, prin raportarea la contextul social, educațional, economic și politic din România și din Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE

1. Argyle M. Competențele sociale. În: S. Moscovici (Coord.). Psihologia socială a relațiilor cu celălalt (p. 74-98). Iași: Polirom, 1998, 245 p.
2. Cuznețov L. Tendințe, orientări și perspective de reconfigurare a modelelor educaționale în postmodernitate. În: Pledoarie pentru educație-cheia creativității și inovării. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Printo-Caro, 2011, p. 254-257.
3. Dimitriu-Tiron E. Consiliere educațională. Iași: Institutul European, 2005, 268 p.

4. Jelescu P., Jelescu D. Optimizarea sau maximizarea învățământului în Republica Moldova ? În Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere. Materialele Conferinței Științifice Internaționale. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2012, p. 322-325.
5. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Inteligența emoțională ca Zeitgeist, personalitate și aptitudine mentală. În: Bar-On R., Parker J. D. A. (Coord.). Manual de inteligență emoțională. Teorie, dezvoltare, evaluare și aplicații în viața de familie, la școală și la locul de muncă. București: Curtea Veche, 2011, p. 101-123.
6. Recomandarea 2006/962/CE a Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene din 18 decembrie 2006 privind competențele cheie pentru învățarea continuă. <http://europa.eu/legislation> (vizitat 1.03.2015).
7. Rusnac S. Consiliere psihologică în grup. Forme și metode. Chișinău: Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Departamentul Psihologie și Asistență Socială. Institutul de Formare și Cercetare în Consiliere Psihologică și Psihoterapie, 2005, 113 p.
8. Saarni C. Competența emoțională. Dezvoltarea. În: Bar-On R., Parker J. D. A. (Coord.). Manual de inteligență emoțională. Teorie, dezvoltare, evaluare și aplicații în viața de familie, la școală și la locul de muncă. București: Curtea Veche, 2011, p. 79-100.
9. Stein S. J., Book H. E. Forța inteligenței emoționale. Inteligența emoțională și succesul vostru. Timișoara: Allfa, 2003, 277 p.
10. **Tufeanu M.** Relația dintre competențele sociale și emoționale și rezultatele școlare ale adolescenților. În: Revista de Psihologie, 2014a, vol. 60, nr. 3, p. 243-252.
11. **Tufeanu M.** Gender differences in emotional and social competences: A comparative study on Romanian adolescents. În: Romanian Journal of School Psychology, 2014b, vol. 7, nr. 14, p. 39-48.
12. **Tufeanu M.** Consilierea educațională a adolescenților subrealizați în plan școlar. În: Simpozionul Național cu Participare Internațională „KREATIKON: Creativitate-Formare-Performanță”. Iași: PIM, 2013a, p. 582-587.
13. **Tufeanu M.** Studiu asupra comportamentelor disruptive manifestate în clasă și în școală de către adolescenții subrealizați în domeniul școlar. În: Profilaxia tulburărilor comportamentale la minori: inovații, provocări și tendințe în educația modernă. Materialele Conferinței a IX-a Internaționale Științifico-Practică a Psihologilor. Chișinău: CDR „Armonie” al DGETS, 2013b, p. 62-69.
14. **Tufeanu M.** The relationship between academic underachievement and engagement in school among adolescents. În: I Congresso Internacional Envolvimento dos Alunos na

- Escola: Perspetivas da Psicologia e Educação. Livro de Programa e Resumos. Lisboa: Instituto de Educação da Universidade de Lisboa, 2013c, p. 336.
15. **Tufeanu M.** Nivelul competențelor sociale și emoționale în rândul adolescenților subrealizați în plan școlar. Studiu exploratoriu. În: Conferința Națională a Psihologilor școlari (cu participare internațională): Parteneriatul familie-grădiniță-școală: locul și rolul psihologului școlar. Programul și rezumatele lucrărilor. 2013d, p. 68-69.
 16. **Tufeanu M.** Provocări în dezvoltarea adolescenților în contextul schimbărilor sociale de la începutul mileniului al III-lea. În: Psihologie. Revistă științifico-practică, 2012a, nr. 3, p. 3-15.
 17. **Tufeanu M.** Academic underachievement of contemporary adolescents: Meanings and causes explanations. În: Romanian Journal of School Psychology, 2012b, vol. 5, nr. 10, p. 55-75.
 18. **Tufeanu M.** Aspecte privind influența climatului familial asupra subrealizării în plan școlar a adolescenților. În: Aspecte psihologice ale familiei contemporane și problemele educației copilului. Materialele Conferinței a VIII-a a Psihologilor Practicieni cu Participare Internațională. Chișinău: CDR „Armonie” al DGETS, 2012c, p. 114-118.
 19. **Tufeanu M.** Modalități de intervenție în vederea prevenirii fenomenului subrealizării în plan școlar. În: Materialele The 16th International Conference „Inventica 2012”. Iași: Performantica, 2012d, p. 513-520.
 20. **Tufeanu M.** Schimbarea socială și educația pentru schimbare. În: Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Asistența psihologică, psihopedagogică și socială ca factor al dezvoltării societății. Ediția a II-a” (Vol. I). Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat “I. Creangă”, 2011, p. 303-310.
 21. **Tufeanu M., Robu V.** The assesment of social and emotional competences in adolescents: Constructing and experimenting a multidimensional questionnaire. În: Romanian Journal of School Psychology, 2013, vol. 6, nr. 12, p. 36-65.
 22. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). Social and emotional learning (SEL) and student benefits: Implications for the safe schools/healthy students core elements. Washington, DC: National Center for Mental Health Promotion and Youth Violence Prevention, Education Development Center, 2008, 11 p. <http://www.casel.org> (vizitat 1.10.2012).
 23. Siegle D., McCoach D. B. Issues related to the underachievement of gifted students. În MacFarlane B., Stambauch T. (Eds.). Emergent themes and trends in gifted education. Waco, TX: Prufrock Press, 2009, p. 195-206.

ADNOTARE

Tufeanu Magda, Subrealizarea școlară a adolescenților contemporani în contextul schimbării sociale. Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2015

Structura tezei. Teza conține: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 196 de titluri și 15 anexe. Volumul tezei este de 128 de pagini text de bază, inclusiv 15 tabele și 19 figuri. Rezultatele obținute sunt publicate în 12 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: subrealizare în plan școlar, schimbare socială, efecte asupra dezvoltării adolescenților, deficit în domeniul competențelor sociale și emoționale, program psihosocial de antrenare.

Domeniul de studiu: psihologie socială

Scopul lucrării a constat în analiza caracteristicilor psihosociale ale fenomenului subrealizării școlare a adolescenților și în dezvoltarea competențelor sociale și emoționale ale acestora, în vederea creșterii potențialului de adaptare la presiunile impuse de contextul social actual.

Obiectivele lucrării: analiza surselor bibliografice referitoare la aspectele psihosociale ale subrealizării școlare a adolescenților în contextul schimbării sociale; elaborarea metodologiei și cercetarea deficitului în domeniul competențelor sociale și emoționale, ca particularitate a adolescenților subrealizați; elaborarea și implementarea unui model de program psihosocial de antrenare, în vederea dezvoltării competențelor sociale și emoționale în rândul adolescenților subrealizați școlari.

Noutatea și originalitatea științifică. Lucrarea contribuie la explicarea fenomenului subrealizării școlare, prin elaborarea unui model al influenței schimbării sociale asupra adolescenților, subliniind contribuția competențelor sociale și emoționale în adaptarea acestora la sarcinile dezvoltării; propune o tratare complexă și explicită din punct de vedere conceptual a rolului competențelor sociale și emoționale în acest proces, prezintă și argumentează eficiența unui program de intervenție pentru antrenarea acestor competențe la adolescenții subrealizați.

Problema științifică soluționată constă în determinarea caracteristicilor psihosociale ale subrealizării școlare a adolescenților contemporani, utilizarea rezultatelor în elaborarea și implementarea unui program de intervenție având ca efect ameliorarea deficitului în planul competențelor sociale și emoționale, prin care au fost create condiții de facilitare a adaptării adolescenților la sarcinile dezvoltării solicitate de schimbarea socială.

Semnificația teoretică constă în determinarea caracteristicilor complexe ale subrealizării școlare din perspectiva psihologiei sociale, dar și în conformitate cu teoriile dezvoltării și educației, modelul teoretico-explicativ elaborat articulând relația dintre situația schimbării sociale și subrealizarea școlară, ceea ce contribuie la o mai bună înțelegere a fenomenului studiat. Particularitățile psihosociale identificate au evidențiat necesitatea dezvoltării competențelor sociale și emoționale, ceea ce a condus la elaborarea unui model conceptual care a vizat această categorie de competențe.

Valoarea aplicativă a lucrării constă în crearea unui chestionar multidimensional pentru aprecierea competențelor sociale și emoționale și a unei metodologii de evaluare complexă (prin participarea elevilor, diriginților, părinților) a particularităților de dezvoltare și psiho-comportamentale ale adolescenților subrealizați școlari, în vederea obținerii informațiilor utile elaborării și implementării programului psihosocial de intervenție. Aceste metodologii pot fi utilizate de către psihologii școlari, consilieri, diriginți și alți specialiști implicați în realizarea școlară a adolescenților.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute au fost utilizate și prezentate în activitățile desfășurate la Centrul de Consiliere Educațională și Formare Creativă "Ion Holban" din cadrul Universității "Petre Andrei" din Iași; în activitățile desfășurate cu studenții la disciplinele Psihologie socială, Psihologia educației și Consiliere educațională și OSV; în cadrul a 14 manifestări științifice și 12 lucrări științifice publicate.

АННОТАЦИЯ

Туфяну Магда. Учебная неуспешность современных подростков в контексте социальных перемен. Диссертация на соискание степени доктора психологии. Кишинэу, 2015

Структура работы. Диссертация состоит из аннотации, списка аббревиатур, введения, трех глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии из 196 наименований, 15 приложений, 128 основных страниц, 15 таблиц и 19 рисунков. Результаты исследования опубликованы в 12 научных трудах.

Ключевые слова: учебная неуспешность, социальные переменны, влияние на развитие подростков, недостатки в области социальных и эмоциональных навыков, психосоциальная программа обучения

Область исследования: социальная психология

Цель научной работы состоит в анализе психосоциальных характеристик феномена учебной неуспешности подростков и в развитии их социальных и эмоциональных навыков для роста потенциала адаптации к условиям современного социального контекста.

Задачи работы: анализ библиографических источников по проблеме психосоциальных аспектов учебной неуспешности подростков в контексте социальных перемен; разработка методологических основ и исследование дефицитарности социальных и эмоциональных навыков, как отличительное свойство учебно-неуспешных подростков; разработка и внедрение модели психосоциальной формирующей программы с целью развития социальных и эмоциональных навыков у подростков, охарактеризованных учебной неуспешностью.

Решение значимой научной проблемы. Определение социально-психологических особенностей школьной неуспешности современных подростков, использование результатов в разработке и реализации психосоциальной формирующей программы с целью положительного воздействия на дефицитарность социальных и эмоциональных навыков, для способствования адаптации подростков к условиям развития в контексте социальных перемен.

Новизна и научная оригинальность работы. Работа вносит вклад в объяснение явления учебной неуспешности, представляя модель влияния социальных перемен на подростков, определяя роль социальных и эмоциональных навыков в адаптации к условиям развития; предлагает комплексную и ясную концепцию о роли социальных и эмоциональных навыков в данном процессе, представляет и иллюстрирует эффективность психосоциальной формирующей программы, использованной для совершенствования данных навыков у учебно-неуспешных подростков.

Теоретическая значимость состоит в определении совокупности характеристик учебной неуспешности с точки зрения социальной психологии, а также в соответствии с теориями развития и воспитания, разработки теоретической объяснительной модели зависимости учебной неуспешности от ситуации социальных перемен для лучшего понимания исследуемого явления. Обнаруженные психосоциальные особенности выявили необходимость развития социальных и эмоциональных навыков, что привело к разработке концептуальной модели данной категории навыков.

Практическая значимость работы состоит в разработке опросника для оценки социальных и эмоциональных навыков, апробировании методологии комплексной оценки (с участием учеников, классных руководителей, родителей) особенностей развития и психоповеденческих проявлений учебно-неуспешных подростков, для получения данных, способствующих составлению и внедрению психосоциальной формирующей программы. Данные методологии могут использоваться школьными психологами, консультантами, классными руководителями и другими специалистами, содействующие учебной успешности подростков.

Внедрение научных результатов. Полученные результаты были использованы в мероприятиях, проходивших в Центре воспитательного консультирования и творческого обучения «Ион Голбан» Ясского Университета «Петре Андрей» в Яссах; в преподавании и внеклассных мероприятиях, проводимых со студентами по дисциплинам Социальная психология, Психология воспитания и Школьное консультирование; представлены на 14 научных форумах и в 12 опубликованных научных работах

ANNOTATION

Tufeanu Magda, Academic Underachievement of Contemporary Adolescents in the Context of Social Change. Psychology PhD Thesis, Chişinău, 2015

Structure of thesis. The current thesis contains: Introduction, 3 chapters, General Conclusions and Recommendations, References (196 titles) and 15 Appendices. It also contains 128 pages of basic text, including 15 tables and 19 figures. The outcomes have been published in 12 scientific papers.

Keywords: academic underachievement, social change, effects on adolescent development, deficit in social and emotional competences, psychosocial training programme

Study field: social psychology

Purpose of thesis was to analyze the psychosocial characteristics of academic underachievement in adolescents and to provide them with social and emotional competences in order to improve their potential for adapting to pressures due to the current social context.

Objectives of thesis: analyzing literature on psychological aspects of academic underachievement in the context of social change; elaborating a methodology and studying the deficit in social and emotional competences as peculiarity of academically underachieved adolescents; elaborating and implementing a psychosocial training programme to develop social and emotional competences in underachieved adolescents.

Novelty and scientific originality. The current work contributes to explaining the phenomenon of academic underachievement through elaboration of a model aimed to highlight the influence that social change has upon adolescent development; this paper highlights the contribution that social and emotional competences have to the adolescents adjustment to developmental tasks; it proposes a complex approach of the role that social and emotional competences play in the developmental course; it presents and provides empirical evidence on the effectiveness of an intervention programme based on these competences in academically underachieved adolescents.

The solved scientific issue consists of determining the psychosocial characteristics of academic underachievement in contemporary adolescents; the use of preliminary results to create and implement an intervention program allowed us to improve social and emotional competences; thus, facilitating conditions for the adjustment of adolescents to developmental tasks have been created.

The theoretical significance resides in determining some complex characteristics of academic underachievement in terms of social psychology, education and development; the explanatory model which has been designed emphasized the relationship between social change and academic underachievement, thus contributing to a better understanding of underachievement; the psychosocial peculiarities highlighted the need to develop social and emotional competences; also, this step led us to the development of a conceptual model focused on this category of competences.

The applicative value of thesis consists in creating a multidimensional questionnaire for assessing social and emotional competences; furthermore, a complex methodology (involving students, head teachers, and parents as respondents) has been designed for assessing developmental and behavioral peculiarities in academically underachievement adolescents; this methodology has been used to obtain valuable information and to elaborate and implement a psychosocial intervention programme.

Implementation of scientific outcomes. The outcomes have been used through activities carried out at “Ion Holban” Center for Creative Training and Educational Counselling, “Petre Andrei” University of Iaşi; also, the outcomes have been used with undergraduates during instructional activities in Social Psychology, Educational Psychology and Educational Counselling and Vocational Guidance; findings have been disseminated in 14 scientific events and 12 scientific publications.

TUFEANU MAGDA

**SUBREALIZAREA ȘCOLARĂ A ADOLESCENȚILOR
CONTEMPORANI ÎN CONTEXTUL SCHIMBĂRII SOCIALE**

511.03 – PSIHLOGIE SOCIALĂ

Autoreferatul tezei de doctor în psihologie

Aprobat spre tipar: 11.09.2015

Formatul hârtiei A4

Hârtie offset. Tipar digital.

Tiraj 50 ex

Comanda nr. 236

Tipar executat de *Centrul de Resurse Didactice*

„CAVAIOLI” SRL,

str. Doina 104, MD 2059, Republica Moldova

Director: Cavcaliuc Valeriu, tel. 079527202